

Orosháza népesedéstörténetének néhány kérdése a XVIII. században

JÁROLI JÓZSEF

1. Az össznépeességszám alakulása

Orosháza népesedéstörténetének teljes feltárása még a jövő kutatásainak dolga. Jelen esetben a XVIII. századra korlátozva vizsgálódásainkat, arra keresünk választ, hány lakosa volt a községnek 1744—1787 között, és hogyan alakultak a demográfiai viszonyok.

A XVIII. században hivatalos statisztikai szervezet Magyarországon nem működött. Mária Terézia az 1770-es években tett kísérletet arra, hogy az egyházak és a megyék közreműködésével az abszolutista állam képet kapjon az ország népességének állapotáról.¹ Majd II. József rendeletére katonai segédlettel 1784—87 között az egész országra kiterjedő népszámlálást hajtottak végre.² Ennek fennmaradt adatsorai nyomtatásban is népvilágot láttak. Azonban sem a Mária Terézia által elrendelt lélekösszeírások, sem a II. József kori népszámlálás nem a korszerű statisztika módszereivel készültek. Ezért csupán más forrásokkal egybevetve használhatók adatsorai. A lakosság szám megállapítására ezért a korabeli adóösszeírásokat, a Mária Terézia-féle úrbérrendezés úrbéri tabelláját és az orosházi evangélikus egyház anyakönyveinek adatait is felhasználtuk.³ Az anyakönyvekből a születések, házasságkötések és 1771-től a halálozások adatait kigyűjtve és feldolgozva a demográfiai viszonyok alakulásáról kapunk, főleg a XVIII. század második feléről pontos képet.

Orosháza 1744. április 24-én települt újjá a török hódoltság után. A letelepedés körülményeit az 1744. szeptember 3-án tett első keresztelési bejegyzéssel megnyitott orosházi evangélikus anyakönyvben Horváth András lelkész írta le.⁴ Latin nyelvű históriájában elmondja, hogy a lakosok a Tolna megyei Zomba községből költöztek át 1743-ban a Tiszántúlra, majd a mai Békéscsabán laktak közel egy évig, onnan költöztek át az orosházi pusztára, miután Harruckern Ferenc földesúrral szerződést kötöttek a területen való megtelepedésről. „A gyarmat csakhamar hetven párra szaporodott” — írta a lelkész 1744. szeptemberében. A párok mögött azonban aligha feltételezhetünk csak 2—3 főből álló családot. Miután a családok pontos nagyságát nem ismerjük, így a lakosság számára e hozzávetőleges család számból következtetni nem tudunk. Hajdú Mihály kutatásai alapján tudjuk, hogy a kortársi feljegyzés szerint Zombáról Békés megyébe költözők maguk sem voltak őslakók legutolsó lakhelyükön. A korabeli adóösszeírások, a zombai anyakönyvi adatok összevetésével azt állapítja meg, hogy Sopron, Vas, Győr, Tolna, Somogy megye volt az Orosházára költöző családok eredeti származási helye, ahonnan Zombára, majd Orosházára költöztek.⁵ A kapcsolat a Dunántúlról Békés megyébe költözők és eredeti származási helyeik között később is fennmaradt. Már Horváth András feljegyzése utal azonban arra is, hogy az első letelepülők között nemcsak zombaiak voltak. Hajdú Mihály véleménye szerint az összeírások és az anyakönyvek névanyaga alapján még 1751-ben

is csak 30—35 család lehetett zombai a letelepültek közül.⁶ A többi család feltehetően a környékbeli településekből, a szomszédos alföldi megyék hódoltságát átvészelő mezővárosaiból csatlakoztak a zombai maghoz. Erre a továbbiakban is csak hozzávetőleges választ tudunk adni.

Az első orosházi adófizetők neveit az 1746—47-es évből megmaradt megyei adóösszeírásból ismerjük.⁷ Névszerint 105 adózó háztartásfőt sorol fel, feltüntetve a háztartásfővel együttélő fiúkat, testvéreket és más vele egy kenyéren élő embereket. Az adózó háztartásfők neveiben városunk első lakóit ismerhetjük meg, ezért névsorukat az eredeti sorrendben, magyarra fordítva a latin keresztneveket, közöljük

Lakók az első betelepülésből:

1. Kis Mihály bíró
Szalay János
Szilasy István
Németh János
5. Fekete István
Bolla Péter
Ravardy György
Csizmadia Gergely
Németh György
10. Kovács Ferenc
Német Mihály
Rajky István
Fejér Ferenc
Szalai István
15. Gabnay András
Varga András
Sülle Márton
Kecse István
Győry István
20. Szabó István
Sülye György
Szabó János
Szabó György
Sin Mihály
25. Sulyo Mihály
Rajky Pál
Gabnai Mihály
Német Mihály
Horváth Mihály
30. Szekeres János
Horváth Péter
Jós Ferenc
Kocsondy György
Takács János
35. Takács István
Német István
Horváth Márton
Horváth Márton
Tótt István

40. Nagy András
Szabó János
Baranyai János
Madarász Ferenc
Takács János
45. Kovács György
Körösy János
Károly Zsigmond

Lakók a második betelepülésből

- Szalay Ferenc
Székely Ferenc
50. Orbán Mihály
Soós Péter
Lödy Ferenc
Szikra Márton
Rácz György
55. Zithay András
Kovács Mihály
Szalay Ferenc
Horváth György
Kubis György
60. Mur Márton
Farkas György
Cseh Antal
Hajdú István
Deák János
65. Berta András
Thott Péter
Csizmadia Ferenc

Lakók a harmadik betelepülésből

- Csere Mihály
Izo János
70. Takács István
Szalóky György
Jakab György
Szille János
Tott Benedek

75. Csizmadia Mihály
Gulyás István
Süllye János
Szabó András
Takács László
80. Nigrini János
Takács György
Gombkötő Péter
Tótt Gergely
Vághi György
85. Mészáros Márton
Lövei Mihály
Nagy Péter
Rácz Márton
Tótt János
90. Kas Péter
Balogh Pál
Kasziba János
Kovács István
Takács János
95. Horváth Mihály
Szilley János
Szalay János
Izók János
Nagy Zsigmond
100. Horváth György
Sulyó András
Bella Mihály
Szabó Ferenc
Juhász Mihály
105. Orbán György

Az összeírás három csoportban sorolja fel az adózókat. 47 adózóról állapítja meg, hogy lakók az első településből, 20 a második, 38 pedig a harmadik betelepülésből való. A névanyag tagolódása jól mutatja, hogy a községben a népesség még mozgásban van, nem egy tömbben és egy időpontban települt tehát be. Azt azonban, hogy ki, honnan települt be, az összeírás nem közli. A nevek alapján a környező települések korabeli anyakönyvei segítségével a nevek egy részét lokalizálni lehetne.

Munkánk során az alábbi évekből származó megyei házipénztár összeírásokat használtuk fel a Békés megyei Levéltár iratanyagából.⁸

1. táblázat

Év	Telkes jobbágyok	Házigazda fiai, testvérei vele kenyéren élők	Zsellérek	Mesterség
1746/47	105	106	12	1
1747	—	—	—	2
1751	170	—	54	—
1752	182	182	6	6
1754	228	204	27	9

Feldolgoztuk a lakosságszám megállapítására a Mária Terézia úrbérrendezés úrbéri tabellájának névanyagát és ezek adatait is.⁹ A Harruckern család levéltárában találtunk egy conscriptiot az 1770/71-es évből, amely majdnem párhuzamosan készült a tabellával.¹⁰

Az összlakosságszám megállapításához a kérdéses összeírások éveiben, felhasználtuk az Orosházi Evangélikus Egyházközség 1744—1773 között keletkezett anyakönyveit is.¹¹ A munka során külön cédulákra gyűjtöttük ki az egyes családok adatait és ezek alapján végeztük el az egyes források adatainak forráskritikai elem-

2. táblázat

Az összeírás megnevezése	Év	Telkes jobbágyok	Házasszellérek	Háználküli zsellérek	Mesterség	Családtagok, egy kenyéren élők	Szolga és szolgáló	Összesen
Úrbéri tab.	1771	364	72	95	—	—	—	531
Conscriptio	1770/71	559	130	—	48	490	—	689
Conscriptio	1772	385	58	176	—	—	—	619
Veres J. idézi	1773	345	77	184	—	103	93	606
Dicalis consc.	1774	352	128	200	—	147	141	680

zését.¹² Ennek során az egyes összeírások időpontjában Orosházán élő családok összes számát igyekeztünk lehetőleg minél pontosabban megállapítani. A családok átlagos nagyságára vonatkozóan az eddigi kutatások megállapításait használtuk fel, és ezzel mint szorzószámmal állapítottuk meg a lakosok számát. Az adóösszeírásokban felsorolt adózó háztartásfők nevei mellé az anyakönyvek adatai adtak újabb családneveket, amelyeket a vizsgált évek összeírási adatainak kiegészítésére használtunk fel, így az összeírások adózó háztartásfőit családfőnek tekintettük. Az összehasonlítás eredményeit a 3. számú táblázat tartalmazza.

3. táblázat

Év	összeírások		A családok száma összeírások összevetése		anyakönyv		Összesen	Lakosságszám
	szám	%	szám	%	szám	%		
1746/47	105	80,7	—	—	25	19,0	130	585 (500—600)
1751	224	63,3	—	—	130	36,7	354	1593 (1500—2000)
1752	182	43,1	70	16,5	159	37,6	422	1849 (2000—2100)
1754	228	51,0	154	34,4	64	14,3	447	2056 (2000—2300)
1771	531	46,0	158	13,7	464	40,3	1153	5188 (?) (3500—4000)
1770/71	689	59,7	—	—	464	40,3	1153	5188 (?) (3500—4000)

Az adatsorok vizsgálatánál első pillantásra szembeűnik az adózó háztartásfők számának viszonylag kis időközökön belüli állandó változása. 1746/47-ben a megyei házipénztári összeírás csak 105 adózót tüntet fel. Alig 5 év múlva (1752-ben) csaknem megkétszereződik számuk, és 1752—1754 között két év alatt 46 adózó háztartásfőt vesznek fel újonnan az adózók sorába. Még nagyobb eltérés mutatkozik meg az 1751-

ben készült taxa lajstrom és az 1752-es megyei összeírás adatai között. A taxa lajstrom 224 taxa fizetésére kötelezett orosházi lakost sorol fel, míg az 1 évvel később keletkezett megyei összeírás csak 182 adózó háztartásfőről tud.

A magyarázatot abban kell keresnünk, hogy az adóösszeírások csak azokat tüntetik fel, akiknek az összeírás időpontjában valamilyen adóköteles vagyona volt. Ezek köre azonban változó, mert egy elemi csapás, aszályos nyár, döntően befolyásolta a földek termését, az állatállomány számát, vagyis az adóalapot. Mindezek mellett ezek az összeírások jórészt bemondáson alapultak, amelynek pontosságát szubjektív szempontok befolyásolták. A jobbágy ellenállása az adóterhekkel szemben, rendszeres adóeltitkoláshoz, az állatállománynak az összeírók előli elhajtásához vezetett.¹³ Másrészt a földesúrnak sem volt érdeke, hogy a jobbágy szerény adóköteles vagyona egésze után adózzon, hiszen a földesúri szolgáltatások rendszeres teljesítését is befolyásolta az állami és a megyei adók magas összege. 1746-ban nyilvánvalóan azért vonták meg szűken az adózók körét, mert a lakosok közül csak a felsorolt 105 név viselője rendelkezett annyi vagyonnal, ami után adózni lehetett. 1752-ben viszont már anyagilag bizonyos fokig megerősödött a település és az egyébként is rendszeresen emelkedő országos és megyei adóterhek vállalására több háztartásfőt köteleztek. Azt is figyelembe kell venni, hogy az adóösszeírók az adótárgyakat sem mindig egységesen értelmezték. Így fordul elő, hogy az összeírások névanyagának összevetése során egy-egy háztartásfő neve egyik összeírásban előfordul, a következőből kimarad, majd egy harmadikban ismét előfordul.

Nagy különbség mutatkozik meg a földesúr és az adóösszeírás céljára készített névsorok adatai között is. A földesúr tisztjei pontosabban ismerték a helyi viszonyokat, így a szolgáltatási kötelezettségek körébe bevonhatókat is pontosabban tudták megállapítani. Hasonló megállapításokat tehetünk akkor is, ha a Mária Terézia-féle urbárium névanyagát és az 1771-ben, a földesúri adminisztráció termékeként keletkezett conscriptiot hasonlítjuk össze. Addig míg a tabella 531 fő úrbéri szolgáltatásra kötelezettet sorol fel, addig az 1770/71-ben készült conscriptio 689 főt. Az úrbérrendezés körülményeinek ismeretében joggal állapíthatta meg Acsády Ignác: „...maguk a régi reformellenes közigazgatás emberei dicsekedtek el vele, hogy ahol tehettek kijátszották a királynő intézkedéseit.”¹⁴ Az is közismert, hogy maga a királynő 1767-ben rendeleti úton volt kénytelen kötelezni a hatóságokat az úrbérrendezés végrehajtására. A rendelet kijátszását lehetővé tette a rendezés több fázisból álló bonyolult adminisztrációja, és az a tény, hogy a végrehajtás tulajdonképpen a megyei nemesség kezében volt. A nemességnek viszont nem volt érdeke a jobbágyviszonyok tényleges feltárása, mert a jobbágyterhek szabályozása az országos adó megállapításával volt kapcsolatos. Az úrbérrendezés sem terjedt ki a község valamennyi rétegére, csak azokra, akik úrbéres viszonyban voltak a földesúrral. Az uradalom számára készített conscriptio összeállítóit viszont ilyen szempontok nem vezérelhették, így jóval pontosabb munkát végeztek.

Az elmondottak alapján az elemzett összeírások és az úrbéri tabella anyagában szereplő adatok önmagukban nem alkalmasak arra, hogy segítségükkel össznépséget állapítsunk meg. Az összeírásokból és a tabellából kimaradtak körét az anyakönyvek segítségével rajzolhatjuk meg. A forráskritikai elemzés adatait közlő 3. számú táblázatból jól láthatjuk az elmondottak bizonyítékát. Külön kimutattuk itt, hogy hány adózó háztartásfőt tartalmaznak az egyes források, (az adózó háztartásfőket ez esetben családfőnek véve) és ezeken kívül az egyes összeírások névanyagának összevetése eredményeként hány családfő jelenlétét kell figyelembe vennünk. (Olyanokét, akik egy korábbi összeírásban szerepeltek, majd kimaradtak és a következőben ismét előfordultak.) Az anyakönyvek és az összeírások összevetésével is elég nagy számú

családnevet kaptunk, olyanokat, amelyeknek viselői az összeírásokban nem szerepeltek. Az elvégzett forráskritikai elemzés eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy az egyes források időpontjában a feltételezett összes családszámnak átlagosan 57,3%-át az összeírások, 21,5%-át az összeírások összevetése és 31,4%-át az anyakönyvek segítségével kaptuk. A családok átlagos nagyságát Kováts Zoltán kutatásai alapján 4,5 főnek vettük.¹⁵ A 3. számú táblázatban közölt lakosságszámot ennek segítségével számítottuk ki, illetve becstültük meg. (Az 1771-es év számított adatai ellentmondanak a későbbi adatokkal. A probléma kulcsát az anyakönyvből nyert adatokban kell látnunk. A 464 családnév között, a halotti anyakönyv hiánya és az elvándorlásra utaló források nemléte miatt olyanok is lehetnek, akiknek haláláról, illetve elvándorlásukról nem tudunk. Ezért az anyakönyvekből kimutathatók száma valamivel nagyobb a valóban ott is élőkénél. Az ellentmondás feloldása további kutatás feladata.)

Részletezőbb képet kapunk Orosháza lakóiról a Mária Terézia uralkodása alatt készített lélekszámösszeírásból. Mária Terézia 1754-től több rendeletben kötelezte az egyházi és a világi hatóságokat, a népesség számbavételére.¹⁶ Ezek jórészt azonban Magyarországon nem hajtották végre, a megyei levéltárakban maradt *Conscriptio Animarum* azonban azt mutatják, készültek hazánk területén is a népességről adatfelvételek. Békés vármegye közgyűlési irataiban 67/1774. szám alatt megmaradt a népességösszeírások megyei összesítője az 1773-as évről. Keletkezéséről csak annyit tudunk a megye alig olvasható, rongálódott közgyűlési jegyzőkönyvéből, hogy az adatokat a Helytartótanácsnak kellett felterjeszteni. A táblázatos kimutatás mellett minden községben feljegyezték a népesség növekedését és fogyását mutató adatokat is. (Ez gyakorlatban a születések, halálozások kimutatását jelentette.) Az összeírás a népesség vallási, társadalmi, nem és kor szerinti megoszlását tartalmazza. Eredeti beosztásában közöljük a 4. számú táblázatban.

Az adataiból jól látszik, hogy az összeírt népesség nagyobbik hányada (83,8%) helybeli közrendű, vagyis jobbágy. A községben élő tisztségviselők, honoráciorok kimutatása hiányzik az összeírásból. A jobbágyok között sem különbözteti meg az egyes kategóriákat. (Telkes jobbágy, házas, házatlan zsellér, stb.) Az összlakossághoz viszonyítva kis számban vannak jelen a községben a szolgák, szolgálók (7,0%). Megdöbbentő adat viszont, hogy a 260 fős létszámnak csaknem háromnegyed része 15 éven aluli. A társadalmi ranglétra legalján levő szegények, házaknál koldulók 0,08%-át teszik ki az összeírt népességnek, csaknem egyharmaduk 15 év alatti! Az adatsorból az is kitűnik, hogy a község lakosságának 98,6%-a evangélikus vallású és csupán szerény töredéke görögkeleti. Katolikusok az összeírás szerint ekkor még nem éltek Orosházán. A lakosságot életkora szerint csak két kategóriába sorolják be (felőtt és 15 éven aluli). Az összeírtak 50,7%-a 15 éven aluli, tehát egy zömében produktív korú népességgel állunk szemben. A századot jól jellemzi a nemek aránya. Ezer nőre 1123 férfi jut, kifejezett férfitöbbletről beszélhetünk. Az összeírtak összes száma 3676 fő. A község össznépességszámának csak némi kiegészítéssel fogadhatjuk el. Mindenképpen hozzá kell számítani a kimaradt kategóriákat, a tanítókat, a falu tisztségviselőit, az értelmiségieket, az uradalmi embereket. Sőt az összeírásban szereplő szolgák, szolgálók száma sem bizonyos, hogy pontosan lett megállapítva, mert jórésztük a tanyásodás előrehaladtával nem is a községben él. Nem történik említés a pásztorokról sem, akik a nagyhatárú község földjein és a távolabb bérelt legelőkön az állatokkal jártak. Márpedig a XVIII. századi Orosháza megélhetésének egyik alapja éppen az állattartás volt.¹⁶ Kimaradtak az iparúzők és a kereskedők is, akik ugyan vékony rétegét képezték a korabeli Orosháza társadalmának, mégis számolnunk kell velük. Így megalapozottnak látszik az a következtetés, hogy minimálisan 4000 lakossa kell számolnunk.

4. táblázat

		Helybeli közrendűek		Szolgák, szolgálók,		Szegények házaknál koldulók		Papok, egyházi szolgák, pópák, prédikátorok és			Összesen		Mindösszesen
		1.	2.	1.	2.	1.	2.	Fele- ségük	Gyerme- kük 1.	2.	1.	2.	
Kato- likus	Férfi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Nő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Protes- táns	Férfi	829	889	72	110	11	6	1	—	1	913	1006	1919 1707 3626
	Nő:	840	773	18	60	10	4	1	—	1	869	838	
	Össze- sen:	1669	1662	90	170	21	10	2	—	2	1872	1844	
Görög- keleti	Férfi	17	9	—	—	—	—	—	—	—	17	9	26 24 50
	Nő	11	13	—	—	—	—	—	—	—	11	13	
	Össze- sen:	28	22	—	—	—	—	—	—	—	28	22	
Férfia	össze- sen:	846	898	72	110	11	6	1	—	1	930	1015	1945 1731
Nők:	össze- sen:	851	786	18	60	10	4	1	—	1	880	851	
Mind összesen:		1697	1684	90	170	21	10	2	—	2	1810	1866	3676

1. Idős (felnőtt)

2. 15 év alatt

Éppen a Conscriptio Animarumok pontatlansága készítette az ország tényleges állapotát megismerni törekvő II. József császárt, hogy 1784. május 1-én elrendelje a népszámlálást. Amint az uralkodó a magyar főkancellárhoz intézett leiratában megjegyzi, az ország népességét pontatlanul írták össze, a megyék és az egyházak kimutatásai rosszak, noha ezen alapul az adórendszer.¹⁷ Az összeírás lebonyolítása 1784—1787 között történt meg.¹⁸ Az adatok az 1784—85-ben elvégzett összeírás 1787. évi revíziója nyomán kerültek be a történeti statisztikai irodalomba.¹⁹ A népszámlálás katonai segédlettel, idegen összeíróbiztosokkal, a megyék ellenállása közepette zajlott le. Egyik célja éppen az újoncjutalék helyesbítésére irányuló adatgyűjtés volt, ami miatt részletesen a férfinépesség adatait vették fel.²⁰

A népszámlálás adatai felhasználásával további ismereteket szerezhetünk a község lakóiról. A házak és a háztartások számának összevetése azt mutatja, hogy 1 házra 1,1 háztartás jut, valamivel alacsonyabb mint az országos átlag (1,22). Egy házban átlagosan 6,1 fő lakik (6,45). A háztartások lélekszáma átlagosan 5,3 fő (5,28). Az adatok azt mutatják tehát, hogy egy házban nem egy család, hanem különféle rokonsági fokozatban levő családtagok, sőt idegenek is lakhattak, egy háztartást alkotva. Meglétét ebben az időszakban is a mezőgazdasági termelés munkaerősüksége tette indokolttá. A nemek aránya ez időben is férfitöbbletre utal, bár kisebb mértékű mint közel 10 évvel korábban. (1000 nőre 1091 férfi jut.) A társadalmi tagozódás szoros kapcsolatban van a lakosság fő foglalkozásával. A férfiak és fiúgyermekük jelentős része mezőgazdasági foglalkozású, illetve ilyen családba született és él. Szembeötlő a zsellérek nagy száma a községben, ami a telekaprozódással és annak

5. táblázat

Házak	817
Családok	930
Jogi népesség	4914
Távollevők	27
Idegenek	125
Tényleges népesség	5012
Férfiak száma	
házas	992
nőtlen	1572
összesen	2564
Nők összesen	2350
A férfiak közül	
Pap	1
Nemes	80
Tisztviselő	1
Polgár	18
Paraszt	379
Polgár és paraszt örököse	380
Zsellér	561
Egyéb	139
Szabadságolt katona	2
Sarjadék	
1—12 éves	812
13—17 éves	191
Összesen	2564

velejárójával a gazdagparaszti réteg kialakulásával függött össze. A polgárok alacsony száma a kézműves foglalkozás szerény méreteit mutatja, a háziipar jelentős szerepére utal.

Az 1784—87. évi népszámlálás össznépességszámának ismeretében kiszámíthatjuk az 1787. év születési arányát a keresztelési adatok segítségével. 1787-ben a születések aránya 60,07 ezrelék. A halálozási arány 57,0 ezrelék. A születések és a halálozások különbségéből adódó természetes szaporodás 2,9 ezrelék. A születési és a halálozási arány a kor egyébként mostoha viszonyai között is óriási. A magas halálozási arány szomorú magyarázata az igen nagymértékű csecsemő halálozás, a kor kezdetleges higiéniai viszonyai melletti alacsony átlagéletkor. A magas születési arány magyarázatát a népszámlálás pontosságában kell keresnünk. Fiatal, produktív korú népességnél 40—50 ezrelékes születési arányt feltételezhetünk, egyébként a kor termelőerőinek szintjét figyelembe véve egy állandó népességnél 40 ezrelék körül van a születési arány.²¹ A 60,7 ezrelékes születési arány, ha az anyakönyv vezetését pontosnak minősítjük, nem 5012 főnyi tényleges népességet feltételez, hanem ennél többet. Csak ahhoz, hogy 45 ezrelék körüli születési arányt kapjunk, minimálisan 30%-kal kell megemelnünk a népszámlálás tényleges népességének számát. (6500 fő) A lakosságszám megemelését indokoltá teszi a természetes szaporodás alacsony aránya is. Ahhoz, hogy a népesség egyenletes ütemben növekedjen ekkora mértékű halálozás mellett, feltétlen nagyobb létszámúnak kell lennie, mint amennyit a népszámlálás kimutat. A demográfiai adatok elemzésénél látni fogjuk, hogy a természetes szaporo-

dás 10 éves adatai valójában alig mutatnak emelkedést. Tehát a népszámlálás és a születések számából kiszámított születési arányt egy nagyobb lélekszámú népesség produkálja, mint amit a nyilvántartásba felvettek 1787-ben.

A demográfiai adatok azt mutatják tehát, a népszámlálás sem terjedhetett ki a község egészére. Okát elsősorban a népszámlálás keletkezési körülményeiben kell keresnünk. A megye segédkezése mellett, vagy sokhelyütt annak ellenében, idegen katonaság végezte. Feltételezzük, hogy a férfinépességből a nagyhatárú községen kívül élő pásztor, zsellér elemeket nem vették pontosan fel. Orosházán viszonylag magas a jobbágytelken ülő nemesek száma, akik ellenállása folytán róluk sem valószínű, hogy valós adatok kerültek az összeírás adatsoraiba. Az összeírás katonai célt is szolgált, így elsődleges célja a férfinépesség számáról tájékozódni. A nők számáról korra való tekintet nélkül egyetlen adatot közölt az anyag.²² Kérdéses lehet, hogy a nők számának felvétele pontosnak mondható-e?

A kor viszonyaihoz képest magas születési arány egy másik problémát is felvet. Az orosházi evangélikus egyháznak a XVIII. században nem voltak fiókgyülekezetei. Így feltételezhető, hogy azok a lakott helyek, amelyek a XVIII. századi tanyásodás révén alakultak ki, népmozgalmi adataikkal az orosházi anyakönyvben szerepelnek.²³ Filiákká csak a XIX. század folyamán alakultak. A népszámlálás és az anyakönyvek tehát nem azonos nagyságú földrajzi területről nyerték adataikat. (Az előbbi csak a szoroson vett község területéről, az utóbbiak viszont a szomszédos, egyházzilag Orosházához tartozó határból is.) Ha a népszámlálás adatait csak magára Orosháza községre vonatkoztatjuk, akkor az 5012 fős tényleges népességre 45 ezrelékes születési arány esetén 225 születés jut 1787-ben. A különbségként jelentkező 76 kereszteleési bejegyzés pedig a községen kívül élő, de gyermekét Orosházán keresztelező népesség adata lehet.

Az összeírások, a Mária Terézia korabeli lélekösszeírás, a II. József-féle népszámlálás vizsgálata azt mutatja, hogy az egyes források önmagukban nem adnak a valóságnak megfelelő ismereteket a népességről. A források adatainak, még a II. József kori népszámlálás összevetése is az anyakönyvekkel, arra mutat, hogy a korszak össznépességszámának megállapításához a különböző egy időben keletkezett források összehasonlításán alapuló módszer a legcélravezetőbb. Az elemzés arra is jó példát mutat, hogy a XVIII. században a korábbi történetírói felfogás szerint igen ütemesnek tartott népességnövekedés szerényebb mértékű volt, vagy legalábbis nem az egész századot jellemezte. A török hódoltság a megyét a korabeli források szerint teljesen elpusztította. 1784–87-re ez a pusztasággá lett megye jelentős számú népességgel bíró régió lett. Alig nyolc évtized alatt valóságos demográfiai „robbanásnak” vagy olyan ütemű bevándorlásnak kellett volna lejátszódnia, amely a jelzett népességet eredményezte. Történeti adatokkal azonban valójában egyik sem igazolható. A probléma megoldásának kulcsát abban kell keresnünk, hogy az elpusztultnak minősített Békés megyét a források kifogásolható pontosságú adatai alapján tekintették pusztaságnak. A valóság ezzel szemben az lehet, hogy a hódoltság ideje alatt nagyobb lélekszámú népesség maradt meg az elpusztultnak minősített Békés megyében és a Dél-Alföldön, mint amit a történetírás eddig feltételezett.

2. A demográfiai viszonyok elemzése

Az anyakönyvek évenként ismétlődő adatsorai a születések (keresztelesek alapján), a házasságkötés és a halálozás alakulásáról tájékoztatnak. Orosházán, mint láttuk, alig néhány hónappal a letelepedés után megindult a születési és a házasság-

kötési anyakönyvek vezetése. A halálozások feljegyzése csak 1771-től maradt meg. Lehetséges, hogy 1771 előtt is készült anyakönyv a községben elhaltakról, csak azt az iskolamester vezette, miután ő maga is temetett, énekszóval. Gyoma példája mutatja, hogy a halálozások feljegyzését sokszor egymással párhuzamosan a pap és a tanító is végezhette, csak esetünkben ilyen kötetek nem maradtak fenn.²⁴

A születések adatait tízéves periódusokban elemezve kapunk áttekintést a vizsgált időszakról. Mivel az anyakönyvek 1744-től kezdve tartalmazzák az adatokat, így csak 1750-től végezhetünk számításokat. A születésszámok fokozatos emelkedést mutatnak annak ellenére, hogy a fejlődés iránya nem töretlen. (6. számú táblázat)

6. táblázat

Év	Születések keresztelések száma	Halálozások száma	Természetes szaporodás	Házasságkötések száma
1750—1759	1218	—	—	234
1760—1769	2022	—	—	344
1770—1779	2734	1634	1100	453
1780—1789	3129	2020	1109	494
1790—1799	3362	2189	1173	620

1750—1779 között a 10 éves periódusokban közel 800-al növekszik a születések száma. 1780—1789 közötti 10 esztendőben 395 gyermekkel született több, 1790—1799 között pedig csak 223-al. 1779-ig 10 évenként nagyobb ütemben nőtt a születések száma, mint a vizsgált korszakunk utolsó két évtizedében együttvéve. A születések számának csökkenése összefügg a népesség korösszetételének változásával. A letelepedést követő időszakban még túlsúlyban levő produktív korosztályok fokozatosan elöregsznek. A születések évenkénti adatait vizsgálva az 1744—49 közti esztendőben mérsékelt növekedést láthatunk. A megtelepedés, a gyökerverés esztendei ezek, és az anyakönyv sem biztos, hogy egészen pontos. Az 1750—59 közti évek adatai már erőteljes fejlődést mutatnak. Az évenkénti születések száma csaknem kétszerese az előbbi évtizedének. A következő évtizedekben lelassul a növekedés üteme, hiszen csupán 1790—1799 között kétszereződik meg a vizsgált első évtizedben születettek száma. (I. számú melléklet)

A halálozások tízéves adataiból már jól látszik a halálozásoknak a születésekhez viszonyítva igen magas száma. Az éves adatok között néhány kiugró adattól eltekintve is nagy változatosságot látunk. Valamennyi vizsgált évtizedben 119—400 között mozognak az éves adatok. A kiugró adatok mögött (1776. 261, 1784. 310, 1798. 391) járványos éveket kell feltételeznünk, a halálokokat azonban ekkor még nem közli az anyakönyv. Az életkori adatokat azonban már 1771-től ismerjük. 1771—1775 között volt alkalmunk kigyűjteni ezeket az adatokat is.

A halálozások összes száma és a két korcsoport kigyűjtött adataiból jól látható, hogy a vizsgált időszakban az egy éven aluli halálozások száma átlagosan 35,9%-a az összes halálozások számának. Az évenkénti halálozások számából átlagosan

7. táblázat

Év	halálozások összes száma	0 éves		0—14 éves	
		szám	%	szám	%
1771	120	44	36,6	83	69,1
1772	190	47	24,7	154	81,0
1773	220	71	32,2	171	77,7
1774	120	51	42,5	77	64,1
1775	153	67	43,7	104	69,3

72,24% a 0—14 éves korosztályba eső. Az igen magas gyermekhalandóság döbbenetes adatai ezek, hiszen a gyermekek csaknem egyharmada nem éri el az 1 éves kort, több mint kétharmada a 14. életévet.

A születések és a halálozások különbségéből számított természetes szaporodás tízévenkénti sorai a születések és a halálozások igen magas száma miatt stagnáló állapotot tükröznek. A két tényező miatt tehát mérsékelt ütemű népességszaporodás jellemzi a korszakot. Az évenkénti adatok hasonló képet adnak. Az 1790—1799 közti évtizedben Orosházán is előfordul két esztendő, amelynek mérlege népességfogyást eredményez (1794, 1798).

Az adatokból láthatjuk, a XVIII. században a demográfiai adatok vizsgálata alapján mérsékelt ütemű népességnövekedést, alacsony természetes szaporodást tudunk kimutatni Orosházán is. Az igen magas évenkénti születésszámok mellett a gyermekhalandóság, a táplálkozási viszonyok, a kezdetleges higiéniai viszonyok miatti alacsony átlagéletkor döntően befolyásolja a népesség növekedését.

A népesség növekedését csupán a természetes szaporodás eredményeként ismerjük. Szórványos adataink vannak a községbe beköltözőkről és az elvándorlásról. Az anyakönyvek bejegyzéseiből és a helynévből képzett megkülönböztető előnevek alapján 1746—1771 között 48 olyan családnévvel találkozunk, amelyeknek viselői a kérdéses időszakban telepedtek le a községben. Legtöbbször Tótkomlós, Békéscsaba, Hódmezővásárhely helységekből és a Tiszántúl nagyobb városaiból jöttek. A házasságkötéseknél láthatjuk részletesebben az orosháziak kapcsolatait a környékkel, a távolabbi vidékekkel, és főleg az utóbbiakat korábbi rokoni, családi szálak motiválták. Arról is van adatunk, hogy a magyarajkú lakosság mellé Mezőberényből, Csongrádról németek, s mint láttuk, Csabáról is, szlovákok telepedtek át.²⁵ A Dunántúlról vallásuk üldözése miatt még 1763-ban is települt át két család. Kertész Pál és Barát Ferenc családjával együtt a Vas megyei Sitke községből jött Orosházára, Nagy Ferencné földesuruk zaklatásai miatt. (1743—44-ben az orosháziak életében is jelentős szerepet játszott az új földesúr vallási türelmet mutató telepítési politikája.) Az új beköltözők nem csekély ingó és ingatlan vagyont mondhattak régi lakóhelyükön magukénak, Kertész Pál 923, Barát Ferenc 811 forint értékűt.²⁶

A beköltözés mellett az elvándorlás is szerepet játszott a népesség arculatának alakulásában. 1753-ban az orosháziak közül is többen át akartak települni az akkor benépesülő nyíregyházi pusztára. A megye 1753-ban készített összeírása szerint Szarvasról, Mezőberényből, Komlósról, Csabáról és Orosházáról 449 jobbágyság és

zsellér akart családotól áttelepülni.²⁷ Orosházáról 3 jobbágy és 3 zsellér kívánt átköltözni, az utóbbiakról azt írja az összeírás, hogy át is költöztek. Az orosháziak kimutatását a 8. sz. táblázatban közöljük.²⁸

8. táblázat

Név	A lakos fia, testvére stb.	Zsellér
Szakál Ferenc	3	—
Virágos Tamás	1	—
Juhász Pál	1	—
Kocsis Pál	—	1
Kovács János	—	1
Ladiver János	—	1
Összesen:	8	3

A házasságkötések számának emelkedése a tízéves adatok vizsgálatánál hasonló képet mutat a születésekhez. 1779-ig 10 évenként több mint százal emelkedik a házasságkötések száma. 1770—1789 közötti két évtizedben stagnálást tapasztalunk, majd 1790—1799 között ismét a korábbi növekedési ütem látszik. A népesség belső mozgásának egyik érdekes területe a házasságkötés. Házasság révén 1744—1773 között, tehát közel 3 évtized alatt 34-en települtek be Orosházára. Származási helyeiket a 9. számú táblázatban közöljük.

Legtöbben, amint a táblázatból látjuk, a környékbeli településekből (Hódmezővásárhely, Tótkomlós, Békéscsaba) érkeztek új lakóhelyükre. Nem szakadt azonban meg a kapcsolat az egykori dunántúli otthon helységeivel sem, hiszen innen is hoztak orosházi fiatalemberek feleséget.

A népmozgalmi adatoknak az év 12 hónapja közti megoszlását, szezonálisát vizsgálva jellemző képet kapunk. A születések szezonálisának 10 éves adatait a II. számú melléklet tartalmazza. A születések száma október hónapban volt a legmagasabb a vizsgált korszakban. Nem sokkal kisebb számban születtek gyermekek az év első három hónapjában, valamint augusztusban, szeptemberben. Az adatok azt mutatják, hogy a nyári, koraőszi nagy mezőgazdasági munkák idején (augusztus, szeptember, október) a fogamzások nagymértékben lecsökkentek, ezért születtek oly kevesen május, június, július hónapokban. A legtöbb házasságot az orosháziak november, illetve január hónapokban kötötték. A község zömében protestáns, így lakóinak házasságkötési szokásait kevésbé befolyásolták a katolikus ünnepekörök. Az év munkarendjének racionalizmusa határozta meg az esküvők időpontját. Emiatt alacsony a tavaszi és a nyári hónapokban kötött házasságok száma. A vizsgált időszak utolsó évtizedére némi változás látható. A legtöbb házasságot novemberben, októberben, januárban és februárban kötötték. (III. számú melléklet). A halálozások időnyomlázása sokban összefügg a másik két területtel. A születések magas maximumai a nagyarányú gyermekhalandóság miatt a halálozások maximumait is megmutatják. (IV. számú melléklet) A legtöbb haláleset októberben, az év első hónap-

9. táblázat

Helység neve	Férfi	Nő	Összesen
Békéscsaba	2	2	4
Debrecen		1	1
Hódmezővásárhely	5	4	9
Monor		1	1
Somló		1	1
Szarvas	1	1	2
Szentes	1	1	2
Szentlőrinc	1		1
Tótkomlós	6	2	8
Tótvázsony	1		1
Vadász		1	1
Vanyola		1	1
Vönöck		1	1
	18	16	34

jában és a nyárvégi, koraőszi hónapokban volt. A születések magas száma mellett egyéb tényezők is szerepet játszottak az egyes időszakokban. A tavaszi hónapokban az elégtelen, vitaminszegény táplálkozás miatt csökkent ellenállóképességű öregek és gyermekek köréből szedik áldozataikat a különféle betegségek. A nyári, koraőszi időszak a higiénia viszonyok kezdetlegessége miatt ismét különböző járványoknak kedvezett. A születések kapcsolatban vannak a házasságkötések időbeli eloszlásával, hiszen az első gyermek a házasság első esztendejében a legtöbb családban megszületett.

A XVIII. századi Orosháza népesedéstörténetének néhány legjellemzőbb kérdését kívántuk vizsgálódásunk tárgyává tenni. Az adatokból jól látható, hogy az 1744-ben alapított település alig egy fél évszázad alatt 5000-nél nagyobb lakosságszámú helységgé nőtt. A lakosságszám növekedését váltakozó ütemű, adatokkal szegényesen bizonyítható bevándorlás és a nagy születésszámok ellenére is mérsékelt természetes szaporodás idézte elő. A népesség ilyen mértékű növekedése tehát a környéken nagyobb számban helyben maradó, a török hódoltságot átvészelő lakosság jelenlétét feltételezi. Enélkül az alacsony természetes szaporodás mellett nehezen tudjuk magyarázatát adni a XVIII. századi nagymértékű népességnövekedésnek.

JEGYZETEK

1. Kovacsics József szerk.: A történeti statisztika forrásai. Bp., 1957. 20—21.
2. Acsády György: Az 1784—85. évi népszámlálás és az ezen alapuló népességnylvántartások. Kovacsics i. m. 226.
3. Békés megyei Levéltár (BmL) Feudális kori összeírások 54., 65., 79. Veres József: Orosháza. Orosháza, 1886. 25—28.
Magyar Országos Levéltár (MOL) P. 418. Fasc. E. 25., E. 27., BmL. Feudális kori öi. 863/b. MOL. C. 59. Urbéri tabella, Békés megye, Orosháza. Evangélikus Egyházközség Orosháza, Vegyes anyakönyv I. II.
4. Evangélikus Egyházközség Orosháza, Vegyes anyakönyv I. 1744—1785. Magyar fordítása: Haan Lajos: Békés vármegye hajdana. Bp., 1870. 259—260.
5. Hajdú Mihály: Az orosházaiak története 1744 előtt. Békési élet 1969. 2. 202.
6. Hajdú i. m. 194.
7. BmL. Feudális kori öi. 54.
8. BmL. Feudális kori öi. 54., 65., 79., 56. Veres i. m. 25—29.
9. MOL C. 59. Urbéri tabella, Békés megye, Orosháza
10. MOL. P. 418. Fasc. E. 25.
11. Evangélikus Egyházközség Orosháza, Vegyes anyakönyv I. 1744—1785.
12. Jároli József: Adatok Orosháza 1744—1771 közötti össznépszámszámának alakulásához. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Diákköreinek Kiadványai 1973. Szeged, 7—16.
13. Wellman Imre: A parasztság helyzete az 1767. évi úrbérrendezés előtt. Századok, 1955. 89. évf. 561.
14. Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. 2. kiad. Bp., 1944. 396—397.
15. Kováts Zoltán: Somogy megyei községek népesedési viszonyai 1748-ban. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged, 1964. 238.
16. Máty Zoltán: Orosháza határának története. Orosháza néprajza. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza, 1965. 9.
17. Acsády i. m. 226 (Acsády György: Az 1784—85. évi népsz.)
18. Acsády i. m. 227, 231.
19. Acsády i. m. 231.
20. Acsády i. m. 226.
5. sz. táblázat adatsorai:
Pótlás az első magyarországi népszámláláshoz 1786—1787. Szerk.: Dányi Dezső. Bp., 1975. 91.
21. Kováts Zoltán: A XVIII. századi népességfejlődés kérdéséhez. Agrártörténeti Szemle, 1961. 11. évf. 1—2. szám 221.
22. Az első magyarországi népszámlálás 1784—1787. Szerk.: Dányi Dezső—Dávid Zoltán. Bp., 1960. 14.
23. Veres i. m. 156—172.
24. Jároli József: Adatok a XVIII. századi protestáns anyakönyvek forrásértékéhez (Három Békés megyei község anyakönyvei alapján) Levéltári Közlemények XLIV—XLV. évf. Bp., 1974. 243.
25. Szabó Pál: Orosháza. Orosháza, 1937. 5.
26. BmL. Békés vármegye Nemesi Közgyűlésének ír. 170/1786.
27. Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1694—1848). Békéscsaba, 1971. Forráskiadványok a Békés megyei Levéltárból 4. Szerk.: Szabó Ferenc 59.
28. BmL. Békés vármegye Nemesi Közgyűlésének ír. 154/1753.

I. melléklet

Évszám	Születések (Keresztelések) száma	Halálozások száma	Természetes szaporodás	Házasság- kötések száma
1744.	8	—	—	—
1745.	31	—	—	8
1746.	62	—	—	9
1747.	74	—	—	19
1748.	75	—	—	17
1749.	85	—	—	19
1750.	103	—	—	23
1751.	86	—	—	14
1752.	120	—	—	22
1753.	91	—	—	17
1754.	123	—	—	24
1755.	124	—	—	19
1756.	129	—	—	25
1757.	150	—	—	25
1758.	137	—	—	33
1759.	155	—	—	32
1760.	201	—	—	53
1761.	185	—	—	38
1762.	168	—	—	33
1763.	189	—	—	29
1764.	182	—	—	23
1765.	212	—	—	46
1766.	258	—	—	36
1767.	205	—	—	21
1768.	225	—	—	26
1769.	197	—	—	39
1770.	215	—	—	28
1771.	248	120	128	43
1772.	245	190	56	46
1773.	274	220	54	67
1774.	259	120	139	53
1775.	273	153	120	50
1776.	297	261	36	29
1777.	322	127	195	53
1778.	275	205	170	37
1779.	326	238	88	47
1780.	301	144	157	43
1781.	309	237	72	51
1782.	297	148	149	51
1783.	273	150	123	66
1784.	350	310	40	44
1785.	335	144	191	69
1786.	317	150	167	27
1787.	301	286	15	60
1788.	355	213	142	30
1789.	291	268	23	53
1790.	326	287	39	45
1791.	302	178	124	55
1792.	319	119	200	50
1793.	347	141	205	58
1794.	336	380	-44	68
1795.	300	223	77	61
1796.	373	138	135	74
1797.	318	177	141	65
1798.	324	391	-67	80
1799.	417	155	262	64
1800.	343	188	155	71

II. melléklet
Születések idényhullámzása

Évtized		Hónap												Összesen
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	
1750—1759	Szám	104	106	98	102	83	91	86	98	117	117	105	111	1218
	%	8,5	8,7	8,0	8,3	6,8	7,4	7,0	8,0	9,6	9,6	8,6	9,1	100
1760—1769	Szám	181	157	174	161	109	124	122	181	206	249	157	201	2022
	%	8,9	7,7	8,6	7,9	5,3	6,1	6,0	8,9	10,1	12,3	5,7	9,9	100
1770—1779	Szám	262	226	252	187	141	143	228	265	272	317	218	223	2734
	%	9,5	8,2	9,2	6,8	5,1	5,2	8,7	9,6	9,9	11,5	8,0	8,1	100
1780—1789	Szám	284	288	279	244	185	160	220	309	295	332	263	270	3129
	%	9,0	9,2	8,9	7,7	5,9	5,1	7,0	9,8	9,4	10,6	8,4	8,6	100
1790—1799	Szám	308	289	300	261	199	225	293	318	312	303	265	289	3362
	%	9,1	8,5	8,9	7,2	5,9	6,6	7,8	9,4	9,2	9,0	7,8	8,5	100

III. melléklet
Házasságkötések idényhullámzása

Évtized		Hónap												Összesen
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	
1750—1759	Szám %	73 31,1	47 20,0	—	7 2,9	15 6,4	11 4,7	4 1,7	—	1 0,4	21 8,9	55 23,5	—	234 100
1760—1769	Szám %	103 29,9	54 15,6	2 0,2	7 2,0	9 2,6	11 3,1	3 0,8	3 0,8	3 0,8	24 6,9	125 36,6	—	344 100
1770—1779	Szám %	94 20,7	83 18,3	5 1,1	5 1,1	10 2,2	16 3,5	4 0,8	3 0,6	25 5,5	59 13,0	149 32,8	—	453 100
1780—1789	Szám %	88 17,8	54 10,9	—	8 16,1	11 2,2	11 2,2	3 0,6	10 2,02	9 1,8	101 20,4	199 40,2	—	494 100
1790—1799	Szám %	112 18,0	70 11,2	—	2 0,3	15 2,4	5 0,8	4 0,6	7 1,1	13 2,0	117 18,8	262 42,2	13 2,0	620 100

IV. melléklet
Halálozások idényhullámzása

Évtized		Hónap												Összesen
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	
1770—1779	Szám	170	134	137	122	117	125	135	187	115	135	128	129	1634
	%	10,4	8,2	8,3	7,4	7,1	7,6	8,2	11,4	7,0	8,2	7,7	7,8	100
1780—1789	Szám	139	142	194	161	172	138	105	165	201	262	205	136	2020
	%	6,8	7,0	9,6	7,9	8,5	6,8	5,1	8,1	9,9	12,9	10,1	6,7	100
1790—1799	Szám	149	130	169	160	134	142	208	28	256	208	194	161	2189
	%	6,8	5,9	7,7	7,3	6,1	6,4	9,5	12,6	11,6	9,5	8,8	7,3	100

JÓZSEF JÁROLI

Zu einigen Fragen der Bevölkerungsgeschichte von Orosháza im 18. Jahrhundert

Diese Studie sucht zwei Fragen zu beantworten: Wieviel Einwohner hatte Orosháza zwischen 1744 und 1787, und wie gestalteten sich die demographischen Verhältnisse zwischen 1744 und 1799?

Orosháza wurde 1744 von den aus der transdanubischen Gemeinde Zomba übersiedelten und der sich ihnen anschließenden Bevölkerung aus den größeren Alfölder Landstädten neu besiedelt. Die Festlegung der Gesamtbevölkerungszahl für den zwischen der Neuansiedlung und der 1784—87 geschehenen Volkszählung geschah mittels der Aufarbeitung der Angaben aus den aus dieser Epoche stammenden Steuererfassungen, der Urbarordnung von Maria-Theresia, sowie des Namensmaterials aus den Matrikeln der Orosházaer evangelischen Kirche. (Die erste Einwohnernamensliste veröffentlichen wir auf der Basis der Steuererfassung von 1746/47.) Bei Vergleich der verschiedenen Quellen wird deutlich, daß die verschiedenen Angabenquellen getrennt für sich nur ein bruchstückiges Bild über die tatsächlich in der Gemeinde lebende Bevölkerung liefern. Durch Analysierung der Namen ist feststellbar, wieviel Familien tatsächlich im untersuchten Zeitabschnitt in der Gemeinde lebten, und mit entsprechender Multiplikationszahl kann die Gesamtbevölkerungszahl ermittelt werden. Der Vergleich des Namensmaterials der verschiedenen Angabenquellen und die auf deren Basis durchgeführte Quellenkritik zeigt, daß eine Verwendung eines möglichst weiten Quellenkreises, eine Gegenüberstellung ihrer Angaben zur Herausbildung eines geschichtlich realen Bildes über die Bevölkerung der Gemeinde führt.

Die Analyse der demographischen Verhältnisse geschah auf der Basis der Angaben aus den Materialien der Matrikeln der Orosházaer evangelischen Kirche aus den Jahren zwischen 1744 und 1799. Festzustellen ist, daß die sehr hohe Geburtenzahl im untersuchten Zeitraum mit einer gleichfalls sehr hohen Sterbezahl parallel lief. Somit war der zwischen den Geburten und Sterbefällen auftretende natürliche Zuwachs recht gering. Typisch war insbesondere die hohe Sterberate unter den Kindern, so erreichte doch fast ein Drittel der lebend geborenen Kinder nicht das erste Lebensjahr, zwei Drittel der ihr erstes Lebensjahr erreichenden Kinder wiederum erreichte nicht ihr 14. Lebensjahr.

Die Bevölkerungszahl der Gemeinde weist trotz des geringen, natürlichen Zuwachses einen dynamischen Anstieg auf. Dies weist darauf hin, daß wir diese Erscheinung nichts anderem zuzueignen haben, als daß allen Annahmen entgegen eine größere Ureinwohnerschaft in dieser Gegend das Türkenjoch überlebte. Die im Verlaufe der Kampfhandlungen geflohenen Bewohner zogen in die nachbarlichen, ge-

schützteren Landstädte, in die Welt der Sümpfe und Moore, aber nach Beendigung des Krieges zogen diese für tot erklärten Einwohner in ihre eigentlichen Wohnorte zurück. Im Falle von Orosháza bildete die aus Zomba hier angesiedelte Bevölkerung auch nur einen engeren Kern, die anderen Bewohner kehrten zum größten Teil aus den benachbarten Siedlungen zurück.

Auf der Basis der mitgeteilten Angaben ist leicht ersichtlich, daß die 1744 neu-gegründete Gemeinde in kaum einem halben Jahrhundert zu einer mehr als 5000 Seelen zählenden Gemeinde anwuchs. Diesen Anwuchs verursachte nicht ausschließlich der natürliche Zuwachs, und auch der durch Einwanderung hervorgerufene Bevölkerungszuwachs schließt nicht aus, daß in dieser Gegend eine größere Bevölkerungszahl das Türkenjoch überlebte, als dies bisher von der Geschichtsschreibung angenommen wurde.